

ศึกษาวิเคราะห์คัมภีร์เกสา 5 เส้น ฉบับวัดร่องฟอง ตำบลร่องฟอง
อำเภอเมืองแพร่ จังหวัดแพร่

AN ANALYTICAL STUDY OF THE FIVE *KESĀ* SCRIPTURE
OF WAT RONGFONG RONG FONG SUB-DISTRICT
MUANG PHRAE DISTRICT, PHRAE PROVINCE

นายอิทธิเชษฐ ใจงาม¹, พรหมเรศ แก้วโมลา², พระมหาสิทธิชัย ชยสิทธิ³
Lttichet Jaingarm¹, Phromres Kaewmola², Phra Maha Sittichai Chayasitthi³
วิทยาลัยสงฆ์แพร่ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย¹,
วิทยาลัยสงฆ์แพร่ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย²
วิทยาลัยสงฆ์แพร่ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย³
Phrae Buddhist Collage, Mahachulalongkornrajavidyalaya University¹,
Phrae Buddhist Collage, Mahachulalongkornrajavidyalaya University²,
Phrae Buddhist Collage, Mahachulalongkornrajavidyalaya University³
Mail: lltichet1976@gmail.com

(Received: August 29, 2023; Revised: September 20, 2023; Accepted: September 30, 2023)

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ เพื่อ 1. เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมาและเนื้อหา เกสา 5 เส้น ฉบับวัดร่องฟอง ตำบลร่องฟอง อำเภอเมืองแพร่ จังหวัดแพร่ 2. เพื่อปริวรรต และตรวจชำระคัมภีร์ เกสา 5 เส้น ฉบับวัดร่องฟอง ตำบลร่องฟอง อำเภอเมืองแพร่ จังหวัดแพร่ 3. เพื่อวิเคราะห์คตินิยมคัมภีร์เกสา 5 เส้น ฉบับวัดร่องฟอง ตำบลร่องฟอง อำเภอเมืองแพร่ จังหวัดแพร่

ผลการการศึกษา พบว่า

- คัมภีร์เกสา 5 เส้น เป็นคัมภีร์ที่จารึกไว้ที่วัดร่องฟอง ตำบลร่องฟอง อำเภอเมืองแพร่ จังหวัดแพร่ สาระสำคัญคัมภีร์ไบเบิล มีการจารพระไตรปิฎกลงบนใบลานครั้งแรก ในการสังคายนาพระไตรปิฎกครั้งที่ 5 เมื่อพุทธศักราช 433 ณ มหาวิหารในลังกาประเทศ
 - จากการปริวรรตคัมภีร์ไบเบิลเรื่องเกสา 5 เส้นนี้ พบว่า สามเณรกัตต เป็นผู้แต่งขึ้นมาในเดือน 11 ออก 2 คำ ส่วนจุลศักราชไม่ได้บันทึกไว้ ซึ่งลักษณะตัวอักษรเป็นตัวอักษรมีสี่เหลี่ยมและเป็นภาษาไทยล้านนาเพื่อรักษาสืบไป
 - คตินิยมที่ปรากฏในคัมภีร์เกสา 5 ผู้วิจัยได้ค้นพบสาระสำคัญของคตินิยม 5 เรื่อง ดังนี้ คือ 1. การสร้างพระเจดีย์เพื่อบรรจุเกสาของสัมมาสัมพุทธเจ้า 2. หลักศรัทธา 3. การสร้างบารมีของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า 4. บุญกิริยาวัตถุ 3 และ 5. ทศพิราชธรรม 10 คตินิยมเหล่านี้ล้วนมีจุดประสงค์ที่สอนให้คนได้ปฏิบัติตนในหลักคุณงามความดีและเพื่อสร้างทาน ศีล ภาวนา เพื่อจรรลงพระพุทธานุภาพให้ครบ 5,000 วัสสา สืบต่อไป
- คำสำคัญ: คัมภีร์เกสา 5 เส้น, การปริวรรตคัมภีร์, การตรวจชำระคัมภีร์, คตินิยม, วัดร่องฟอง

Abstract

This research article has the objectives of 1. to study the history and content of the Five *kesā* Scripture of Wat Rong Fong, Rong Fong Sub-district, Mueang Phrae District, Phrae Province 2. to review and purify the Five *kesā* Scripture of Wat Rong Fong, Rong Fong Subdistrict, Mueang Phrae District, Phrae Province and 3. to analyze the Five *kesā* Scripture of Wat Rong Fong, Rong Fong Subdistrict, Mueang Phrae District, Phrae Province. The research Finding;

1. The Scripture of the Five *kesā* Scripture inscribed at Wat Rong Fong, Rong Fong Sub-district, Mueang Phrae District, Phrae Province. The Tipitaka was engraved on palm leaves for the first time. In the fifth council of the Tripitaka in the year 433 at the cathedral in Lanka country.

2. According to the review of the Five *kesā* Scripture, it was found that *Sāmaṇera Katta* who wrote them in the 11 lunar month, while the Chulasakraj did not record them. Which characterizes characters in Lanna Dhamma language and is in Thai Lanna language to preserve and continue.

3. The morale appearing in the Five *kesā* Scripture, the researcher has discovered the essence of morality in 5 matters as follows: 1. the construction of the pagoda to contain the Buddha's hair, 2. *Saddhā* : the principle of faith, 3. the creation of the prestige of the Buddha, 4. *Puññakiriyā*-vatthu 3, and 5. *Rājadhama* : virtues or duties of the king. All these teachings have the purpose of teaching people to practice one's virtue and to create *Dāna* (Giving), *Sīla* (precepts), and *Bhāvanā* (meditation) in order to lead the Buddha. Religion to complete the 5,000 *Vassā* (years).

Keywords: the Five *kesā* Scripture, The Scripture review, Purify the Scripture, Morale, Wat Rong fong.

บทนำ

คัมภีร์ใบลานเป็นมรดกวัฒนธรรมลายลักษณ์อักษรที่บรรพชนไทยสร้างสรรค์ขึ้นด้วยความศรัทธาอย่างสูงในพระพุทธศาสนาเป็นเอกสารโบราณที่จารด้วยเหล็กแหลมลงบนใบของต้นลาน ซึ่งเป็นวัชดุธรรมชาติเรียกกันโดยทั่วไปว่า “หนังสือใบลาน” แต่เนื่องจากคนไทยนิยมจารเรื่องเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาลงบนใบลาน จึงเรียกหนังสือใบลานว่า “คัมภีร์ใบลาน” ซึ่งการจารจารึกคัมภีร์พระไตรปิฎกลงบนใบลานเป็นครั้งแรกของประเทศไทย เกิดขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2020 ตรงกับสมัยพระเจ้าติโลกราช กษัตริย์แห่งนครพิงค์เชียงใหม่อาณาจักรล้านนา พระเจ้าติโลกราชทรงเลื่อมใสในพระพุทธศาสนาจึงทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา และทรงอุปถัมภ์ให้มีการสังคายนาตรวจชำระและจารจารึกพระไตรปิฎกลงในใบลาน ณ วัดโพธารามมหาวิหาร (วัดเจ็ดยอด) เมืองเชียงใหม่ พระไตรปิฎกฉบับที่สอบชำระในสมัยของพระองค์นี้ ถือเป็นคัมภีร์ที่เป็นหลักฐานสำคัญชิ้นหนึ่งของพระพุทธศาสนาในล้านนาที่สืบทอดมาถึงปัจจุบัน (สถาบันอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน วัดสูงเม่น, 2559)

ชาวล้านนาจึงนิยมสร้างคัมภีร์และผ้าห่อถวายวัดเป็นพุทธรูปบูชาหรือเพื่ออุทิศส่วนกุศลให้แก่บุพการีหรือผู้ที่ย้ายไปแล้ว นอกจากนั้นยังได้จารเรื่องเกี่ยวกับคติโลกเก็บไว้ในบ้านตนอีกด้วย สิ่งเหล่านี้สะท้อนให้เห็นถึงภูมิปัญญา วิถีชีวิตความศรัทธาและความเชื่อของคนใน ท้องถิ่นที่สืบทอดกันมายาวนาน คัมภีร์ใบลานและหนังสือเก่าแก่ประเภทต่าง ๆ ล้วนแต่เป็นของมีค่า อย่างมหาศาล เป็นมรดกทางวรรณกรรม ศาสนธรรม

วิทยาศาสตร์อักษรศาสตร์ ภาษาศาสตร์ศิลปะและประวัติศาสตร์ ซึ่งปู่ตายายของพวกเขาได้สืบทอดและถ่ายทอดกันมาจนถึงรุ่นเราอัน ควรแก่การสืบค้น ปกป้องรักษาคุณค่าและสืบทอดกันไปอย่างจริงจัง และการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในแต่ละยุคสมัย จากอดีตจนถึงปัจจุบันโบราณ ยังคงเป็นเอกสารที่มีความสำคัญในฐานะที่เป็นเอกสารบันทึก เรื่องราวและเหตุการณ์ของยุคสมัย เพราะยุคสมัยที่มีการจารใบลานเรื่องนั้น ๆ ย่อมสะท้อนให้เห็นสิ่งต่าง ๆ ตามที่กล่าวมา (สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดแพร่, 2559) ทำให้คัมภีร์ใบลานตามวัดต่าง ๆ มีเป็นจำนวนมากและยังไม่ได้มีการรวบรวมคัมภีร์ที่ดีหรืออาจจะยังไม่เห็นความสำคัญจึงทำให้เกิดการชำรุดเสียหายของคัมภีร์ทำให้ข้อมูลชั้นต้นขาดความสมบูรณ์ก็จะส่งผลให้ผลงานที่ออกมาขาดความสมบูรณ์ไป และการปริวรรตคัมภีร์ที่มีเนื้อหาที่ไม่สมบูรณ์จึงทำได้ยาก ซึ่งปัญหาเหล่านี้จึงเป็นภาวะที่น่าเป็นห่วงอย่างยิ่ง เพราะบรรดาความรู้ ความคิดต่าง ๆ ที่ปรากฏในเอกสารเหล่านี้จะไม่ได้รับการสืบทอดอย่างต่อเนื่อง แต่ระยะเวลาที่ผ่านมาได้มีหน่วยงาน องค์กรและบุคคลรวมทั้งสถาบันการศึกษาได้สนใจเรื่องนี้ และมีความพยายามในการศึกษาค้นคว้า รวบรวม และปริวรรต แต่ก็ยังไม่ครอบคลุมเนื้อหาโดยรวม นอกจากนี้องค์กรทางวัฒนธรรมที่ทำงานด้านนี้ก็ทำงานในด้านลักษณะเอกสารเป็นส่วนมาก เกี่ยวกับอักษรโบราณ และเอกสารใบลานไม่ได้นำมาใช้ในระดัการศึกษาต้น ๆ จึงสมควรที่จะมีการศึกษาเรื่องนี้อย่างจริงจังและอย่างต่อเนื่องทุกองค์กรที่เกี่ยวข้อง (พระมหาสหัส ฐิตสาโร และคณะ, 2556)

การจารคัมภีร์ใบลานเรื่องเกสา 5 เส้น ในพระพุทธศาสนาล้านนา สามเณรกัตต วัดร่องฟอง เป็นผู้จารขึ้นมาข้อความจารึกเป็นสำนวนล้านนาว่า ในเดือน 11 ออก 2 คำ ซึ่งอยู่หน้าสุดท้ายของคัมภีร์ที่ทำการปริวรรตส่วน ปี จ.ศ. ไม่ได้บันทึกไว้ซึ่งลักษณะตัวอักษรเป็นตัวอักษรมล้านนา และเป็นอักษรภาษาล้านนา ซึ่งยังไม่ปรากฏหลักฐานว่ามีการนำมาปริวรรต ตรวจชำระเป็นภาษาไทยมาก่อน จึงทำให้ผู้วิจัยเกิดความสนใจที่จะศึกษาวิเคราะห์คัมภีร์เกสา 5 เส้น ในพระพุทธศาสนาล้านนา ฉบับวัดร่องฟอง ซึ่งเป็นคัมภีร์ใบลานภาษาล้านนา ทำการตรวจชำระและวิเคราะห์คหิธรรมที่ปรากฏในคัมภีร์เกสา 5 เส้น แก่ผู้มีความสนใจในคัมภีร์เรื่องนี้และสืบทอดคัมภีร์ใบลานของชาวล้านนาให้คงคู่อยู่กับพระพุทธศาสนาต่อไป

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมาและเนื้อหาและคัมภีร์เกสา 5 เส้น ฉบับวัดร่องฟอง ตำบลร่องฟอง อำเภอเมืองแพร่ จังหวัดแพร่
2. เพื่อปริวรรต และตรวจชำระคัมภีร์เกสา 5 เส้น ฉบับวัดร่องฟอง ตำบลร่องฟอง อำเภอเมืองแพร่ จังหวัดแพร่
3. คหิธรรมที่ปรากฏในคัมภีร์เกสา 5 เส้นฉบับวัดร่องฟอง ตำบลร่องฟอง อำเภอเมืองแพร่ จังหวัดแพร่

การทบทวนวรรณกรรม

การวิจัยเรื่อง “ศึกษาวิเคราะห์คัมภีร์เกสา 5 เส้น ฉบับวัดร่องฟอง ตำบลร่องฟอง อำเภอเมืองแพร่ จังหวัดแพร่” ผู้วิจัยได้ศึกษาค้นคว้าเอกสาร ตำราเกี่ยวกับแนวคิดทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ดังนี้

แนวคิดเกี่ยวกับคัมภีร์ใบลาน

เมื่อราวปี พ.ศ. 400 เศษ จึงมีการจารึกคัมภีร์พระไตรปิฎก บาลีเป็นลายลักษณ์อักษรลงบนแผ่นใบลานเป็นครั้งแรก ณ อาโลกเลณสถาน ในประเทศศรีลังกา จากนั้นธรรมเนียมการจารจารึกพระไตรปิฎกลงบนแผ่นลานก็เผยแพร่มายังดินแดนสุวรรณภูมิแต่เนื่องจาก พระไตรปิฎกเป็นภาษาบาลีที่ทรงจำกันมากกว่า 400 ปี เป็นภาษาที่มีแต่เสียง ไม่มีรูปอักษร เป็นของตนเองแต่ละอาณาจักรจึงใช้อักษรของตนจารึกพระไตรปิฎกเป็น

ลายลักษณ์อักษร ทำให้ปัจจุบันเรามี คัมภีร์ใบลานแบ่งประเภทออกเป็น 4 สายจารีตใหญ่ ๆ ที่ยังหลงเหลืออยู่ คือ 1. จารีตศรีลังกาจารึกด้วยอักษรสิงหล 2. จารีตพม่าจารึกด้วยอักษรพม่า 3. จารีตไทยจารึกด้วยอักษรขอม 4. จารีตล้านนาจารึกด้วยอักษรธรรม

แม้รูปลักษณะภายนอกของคัมภีร์ใบลานทั้ง 4 สาย จารีตหลักจะคล้ายคลึงกัน คือ มีแผ่นใบลาน ที่จารเนื้อความพระไตรปิฎกที่รวมกันเข้าเป็นมัด แล้วประกบหน้าหลังด้วยไม้เนื้อแข็ง ที่เรียกว่า “ไม้ประกบ” แต่หากศึกษาลึกลงไปในรายละเอียดปลีกย่อยของแต่ละสายจารีต จะเห็นความแตกต่าง ที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัวที่สืบทอดมาตลอดหลายร้อยปี และจากการศึกษารวบรวมคัมภีร์ใบลานของ โครงการพระไตรปิฎกฉบับวิชาการ ที่เน้นการสำรวจในประเทศไทย ศรีลังกา และเมียนมาร์ พบว่า โดยภาพรวมเนื้อหาในใบลานจะจารพระธรรมคำสอน 84,000 พระธรรมขันธ์เหมือนกันแต่ลักษณะ การแบ่งเนื้อหาในแต่ละมัดของแต่ละสายจารีตนั้นแตกต่างกัน ซึ่งสามารถอธิบายให้เห็นภาพได้ชัดเจน โดยการเปรียบเทียบกับพระไตรปิฎกฉบับพิมพ์อาทิ คัมภีร์ที่มณฑลแห่งพระสุตตันตปิฎกฉบับพิมพ์ ประกอบด้วยพระไตรปิฎก 3 เล่ม คือ สิลขันธ์วรรค มหาวรรค และปาฎีกวรรค เมื่อนำมาเปรียบเทียบกับคัมภีร์พระไตรปิฎกใบลานที่พบในประเทศไทยซึ่งจารด้วยอักษรขอมและธรรมจะพบว่า คัมภีร์ใบลาน หนึ่งมัดครอบคลุมเนื้อหาคัมภีร์เพียง 1 เล่มเท่านั้น ซึ่งแตกต่างจากคัมภีร์พระไตรปิฎกใบลานที่พบในประเทศศรีลังกาและประเทศเมียนมาร์ ที่มีเนื้อหาครอบคลุมคัมภีร์ที่มณฑลครบทั้ง 3 เล่ม คือ สิลขันธ์วรรค มหาวรรคและปาฎีกวรรค รวมอยู่ในมัดเดียวกัน ดังนั้นคัมภีร์ 2 สายจารีตหลังนี้จึงมี ขนาดมัดคัมภีร์ใหญ่กว่าจารีตไทยและล้านนา (สมชาย ลำตวน, 2564)

การแบ่งประเภทคัมภีร์ใบลาน มีการแบ่งตามขนาดและเนื้อหาที่บันทึกในคัมภีร์ใบลานโดยสามารถแบ่งได้ 2 ประเภท ดังนี้ 1) ลานยาว หรือเรียกหนังสือผูก ลานผูก คือ คัมภีร์ใบลานขนาดยาว มีความยาวโดยประมาณ 40 - 20 เซนติเมตร ความกว้าง โดยประมาณ 4 - 7 เซนติเมตร ใช้บันทึกเนื้อหาเรื่องราวเกี่ยวกับศาสนา พงศาวดาร ประวัติศาสตร์ และ 2) ลานสั้น ภาคตะวันออกเฉียงเหนือเรียกว่าหนังสือก้อม ลานก้อม มีความยาวโดยประมาณ 20 - 30 เซนติเมตร ความกว้างโดยประมาณ 4 - 7 เซนติเมตร ส่วนมากจะบันทึกเรื่องราวเนื้อหาทาง โลก เช่น ประเพณี พิธีกรรม โหราศาสตร์ ตำรายา คาถาอาคม เป็นต้น หอสมุดแห่งชาติได้แบ่งตามประเภทคัมภีร์ใบลาน โดยแบ่งประเภทตามผู้สร้างคัมภีร์ใบ ลานเป็น 2 ประเภท ดังนี้

1) คัมภีร์ใบลานฉบับหลวง คือ คัมภีร์ใบลานที่เกี่ยวข้องกับองค์พระมหากษัตริย์ไทยในลักษณะต่าง ๆ เช่น พระมหากษัตริย์ทรงรับสั่งให้สำรวจและนำมาเก็บรักษา รวบรวมไว้ที่หอหลวงภายในพระบรมราชวัง พระมหากษัตริย์ทรงรับสั่งให้ปริวรรตถ่ายถอด คัดลอก แปลจากคัมภีร์ใบลานต้นฉบับต่าง ๆ ที่ได้จากการสำรวจ แสวงหา เก็บรวบรวม พระมหากษัตริย์ได้สร้างขึ้นและ พระราชทานให้ตามพระอารามและสถานที่สำคัญ เนื่องจากคัมภีร์ใบลานฉบับหลวงเป็นคัมภีร์ใบลาน ของพระมหากษัตริย์คัมภีร์ใบลานจึงถูกสร้างด้วยความประณีตเป็นพิเศษ มีการตกแต่งลวดลายต่าง ๆ อย่างสวยงาม เช่น ตกแต่งคัมภีร์ลงรักปิดทองทึบ ใบปกเขียนลายรดน้ำบนพื้นแดง หรือ ใบปกเขียน ลายรดน้ำรูปเทพชุมนุม เป็นต้น ลักษณะสำคัญอีกประการหนึ่งของคัมภีร์ใบลานฉบับหลวง คือ ในแต่ละฉบับจะมีรูปสัญลักษณ์ประจำรัชกาลที่สร้างปรากฏอยู่ที่ใบรองปก รูปสัญลักษณ์ดังกล่าวจะเขียน อยู่ภายในรูปวงรีด้วยเส้นทองบนพื้นรักดำ ประจำอยู่ที่ริมซ้ายและขวาของลานตรงกลางมีตัวอักษร เส้นจารบอกชื่อคัมภีร์ใบลาน

2) คัมภีร์ใบลานฉบับราษฎร์หรือฉบับเชลยศักดิ์ เป็นคัมภีร์ใบลานที่พระสงฆ์ สามเณรหรือราษฎรทั่วไปสร้างขึ้น มีฉบับลานดิบ ฉบับรักทึบ ฉบับล่องรัก ฉบับล่องชาด และฉบับทองทึบ (สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ, 2560)

หนังสือใบลานเป็นหนังสือที่บันทึกลายลักษณ์อักษรด้วยวิธีการหนังสือลงบนใบลานต้นตาล แล้วเจาะรูร้อยหูด้วยสายสนองมัดรวมกันเป็นผูก นิยมเรียกว่า คัมภีร์ใบลาน ที่เรียกชื่อว่า คัมภีร์ใบลาน เพราะเนื้อเรื่อง

จารลงบนใบลาน ส่วนใหญ่เป็นพระธรรมคำสอนของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า อาทิ พระไตรปิฎก เป็นต้น นอกจากนั้นยังใช้บันทึกเรื่องราวอื่น ๆ ที่เกี่ยวเนื่องด้วย สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า และเรื่องอันเป็นบทนิพนธ์ของอดีตชนกัมีด้วยเหตุที่พระธรรมเป็นสิ่งสำคัญสูงสุดของพระพุทธศาสนาเมื่อจดจารลงใบลานก็ทำให้คัมภีร์ใบลานเป็นสิ่งสำคัญที่ต้องเก็บรักษาไว้อย่างดีในอันที่ควร และต้องทะนุถนอมเป็นพิเศษ ดุจเดียวกับพุทธรูป (กฤษณพร สอนแสง, 2557)

แนวคิดเกี่ยวกับการปริวรรตคัมภีร์

การรศึกษาวิเคราะห์คัมภีร์ศัพท์รูปเทศน์ทำให้ทราบถึงรายละเอียดของระเบียบวินัยของพระสงฆ์ซึ่งมีความสัมพันธ์กับการปกครองและจริยธรรมการอยู่ร่วมกันของคนไทย คัมภีร์ศัพท์รูปเทศน์ยังเป็นเครื่องมืออำนวยความสะดวกแก่กุลสังคมาโดยตรง เพราะมีการปริวรรตนำมาเผยแพร่สู่สาธารณชนจากอักษรธรรมล้านนาเป็นอักษรไทยอย่างถูกต้องตามพุทธประสงค์เหมาะแก่บุคคลและสังคมา การให้ข้อมูลทางคัมภีร์ศัพท์รูปเทศน์ของวัดสูงเม่น ซึ่งผ่านการปริวรรต ตรวจชำระ แปลและจัดพิมพ์รูปเล่มเพื่อบริการข้อมูลแก่สังคมา นักเรียน นิสิต นักศึกษา และประชาชนผู้สนใจทั่วไป ได้ศึกษาคำสอนทางพระพุทธศาสนาที่ช่วยขยายความพระไตรปิฎก ซึ่งยังขาดแคลนข้อมูลที่เป็อักษรไทยอยู่มากเพราะมีบุคลากรที่จะทำการปริวรรตยังมีน้อย เมื่อวิกฤตของสังคมาเกิดขึ้น ทำให้ผู้คนขาดหลักปฏิบัติขาดข้อมูลที่ถูกต้อง อาจเกิดการตีความคำสอนพุทธศาสนาไปในทางที่ผิด ดังนั้นการศึกษาปริวรรตคัมภีร์ศัพท์รูปเทศน์ จึงถือได้ว่าทำหน้าที่ช่วยจรรโลงการศึกษาด้านพุทธะวงนะอีกทางหนึ่ง ทั้งยังช่วยสร้างบุคลากรของพระพุทธศาสนาให้มีคุณภาพฝ่ายคัมภีร์พุทธศาสนา เป็นแหล่งค้นคว้าวิจัยหลักวินัยแก่ผู้มีความสนใจ (พระมหาสิทธิชัย ชยสิทธิ, 2560)

การปริวรรตคัมภีร์เรื่องตำนานพระธาตุตะไค้เจ้าหรืออัมเมเสสา 8 เส้น ฉบับใบลาน วัดร่องฟองเมืองแพร่ เป็นเรื่องราวการถ่ายทอดพุทธประวัติโดยนำเสนอเป็นสำนวนล้านนาเมืองแพร่ ได้ปริวรรตตรวจชำระคำศัพท์สำนวน และอธิบายให้คงเค้าเดิมของอรรถรสวรรณกรรมท้องถิ่น อาจมีเนื้อหาบางตอนไม่ชัดเจนเนื่องจากการใช้ภาษาแบบดั้งเดิมเข้าใจยาก และเหตุที่นำเรื่องดังกล่าวมาปริวรรตเพราะตำนานพระธาตุเจดีย์ในล้านนาส่วนใหญ่ที่กล่าวถึงเรื่องพระเกสา จะมีการกล่าวถึงพระพุทธเจ้าทรงประทานให้เจ้าเมือง หรือผู้กล้าในท้องถิ่นนั้น (พระมหาสิทธิชัย ชยสิทธิ, 2563)

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยศึกษาข้อมูลจากคัมภีร์ เกสา 5 เส้น ฉบับวัดร่องฟอง ตำบลร่องฟอง อำเภอเมืองแพร่ โดยมีวิธีดำเนินการวิจัย ดังนี้

1. ศึกษาข้อมูลจากคัมภีร์เกสา 5 เส้น ฉบับวัดร่องฟอง ตำบลร่องฟอง อำเภอเมืองแพร่ จังหวัดแพร่ จำนวน 1 ฉบับ ซึ่งผู้รจนาคัมภีร์เกสา 5 เส้น
2. ศึกษาคัมภีร์ใบลานและเอกสารเปรียบเทียบจากหนังสือพระเจ้าเลียบโลก ฉบับวัดพระธาตุศรีจอมทอง วรวิหาร และเอกสารชั้นรอง ได้แก่ คัมภีร์อรรถกา รวมทั้งคัมภีร์ที่เกี่ยวข้องอื่น ๆ ทั้งที่เป็นภาษาบาลีและทั้งที่เป็นภาษาไทยเพื่อเทียบเคียงเนื้อหาให้ชัดเจนมากยิ่งขึ้นกับคัมภีร์ภาษาเกสา 5 เส้น ฉบับวัดร่องฟอง อำเภอเมืองแพร่ จังหวัดแพร่
3. ปริวรรตเป็นอักษรไทย พร้อมทั้งตรวจชำระโดยเทียบเคียงเนื้อหาจากพระเจ้าเลียบโลก จากนั้นผู้วิจัยนำเนื้อหามาวิเคราะห์คติมธรรมที่ปรากฏในคัมภีร์เกสา 5 เส้น ฉบับวัดร่องฟอง อำเภอเมืองแพร่ จังหวัดแพร่

ผลการวิจัย

ผลการวิจัยในครั้งนี้ ผู้วิจัยได้นำเสนอผลการวิจัยดังนี้

1. ประวัติความเป็นมาของคัมภีร์เกสา 5 เส้น ฉบับวัดร่องพอง ตำบลร่องพอง อำเภอเมืองแพร่ จังหวัดแพร่ การจารคัมภีร์ใบลานเรื่องเกสา 5 เส้น นี้ สามเณรภัคตเป็นผู้แต่งขึ้นมาในเดือน 11 ออก 2 คำ จ.ศ. ไม่ได้บันทึกไว้ซึ่งลักษณะตัวอักษรเป็นตัวอักษรมลันนา และเป็นภาษาไทยล้านนา ต้นเรื่อง ไม่ปรากฏนามคาถา และเริ่มต้นตั้งแต่ นะโมตัสสะ ภาคะวะโต อะระหะโต สัมมาสัมพุทธะ เป็นบทเริ่มต้น ตอนกลาง ได้พรรณนาความกล่าวถึงพระพุทธองค์พร้อมด้วยพระอานนท์ พระอินทร์และพระยาอโศกเสด็จออกจากเมืองกุสินารา เทศนาสั่งสอนประชาชนไปถึงสถานที่หนึ่ง พระองค์ทำนายว่า ที่นี้ต่อไปพระพุทธศาสนาจะรุ่งเรืองตราบ 5,000 วัสสา พระพุทธองค์ประทานเกสาธาตุแก่พระอานนท์พุทธอุปัฏฐากหลังจากนั้นพระอานนท์ได้มอบเกสาธาตุให้กับพระญาณาคหลังจากที่พระญาณาคได้รับเอาพระเกสา 5 เส้น ก็นำมาบรรจุไว้ที่พระพุทธเจ้าทรงนั่งอยู่เส้นหนึ่ง และก็เอามาบรรจุไว้ในทิศทั้ง 4 คือ ทิศใต้ ทิศเหนือ ทิศตะวันตก ทิศตะวันออก และเมื่อถึง พ.ศ.218 พระเจ้าอโศกมหาราชสถาปนาพระพุทธศาสนาให้รุ่งเรืองในเมืองปาฏลีบุตรแล้วเผยแพร่ไปทั่วชมพูทวีป เพื่อหมายพระพุทธศาสนามีที่ตั้งเมื่อพระพุทธเจ้าปรินิพพานไป

2. การปริวรรต และตรวจชำระคัมภีร์เกสา 5 เส้น ฉบับวัดร่องพอง ตำบลร่องพองอำเภอเมืองแพร่ จังหวัดแพร่ จากการปริวรรตคัมภีร์ใบลานเรื่องเกสา 5 เส้น ฉบับวัดร่องพอง ตำบลร่องพองอำเภอเมืองแพร่ จังหวัดแพร่ เล่าถึงพระสัมมาสัมพุทธเจ้าผู้เป็นครูแก่คนและเทวดาทั้งหลาย เมื่อยังทรงพระชนม์อยู่ทรงยังพุทธกิจให้บริบูรณ์ยังมีกาลสมัยครั้งหนึ่งสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเล็งเห็นวิเศษคุณแห่งสถานที่นั้น มีพระประสงค์ใคร่จะแสดงให้ปรากฏต่อไปจึงแยมพระสรวลอยู่ซึ่งพระอานนท์ก็ได้ทูลถามพระพุทธองค์ว่าพระพุทธองค์ทรงแยมพระสรวลด้วยเรื่องอะไร พระพุทธองค์จึงบอกกล่าวแก่พระอานนท์ว่าสถานที่แห่งนี้จะเป็นที่กำหนดอายุแห่งพระพุทธศาสนา เป็นอดีต ปัจจุบัน อนาคตจนกระทั่งสิ้นพระพุทธศาสนาตั้งไว้ 5,000 พรรษา เมื่อได้ทรงทราบแล้วพระอานนท์จึงได้ทูลขอพระธาตุซึ่งพระพุทธองค์ก็ได้ลูบเศียรได้เกสา 5 เส้น และมอบให้พระอานนท์หลังจากนั้นพระอานนท์จึงได้มอบเกสาค้าง 5 เส้น ให้กับพญานาคตนหนึ่งซึ่งเข้ามาอุปัฏฐากรับใช้พระพุทธเจ้าและพญานาคตนนี้มีหน้าที่ในการดูแลรักษาขังแม่น้ำแห่งนี้ เมื่อพระตถาคตปรินิพพานไปแล้วได้ 218 พรรษา ก็จะมีพระราชาองค์หนึ่งซึ่งมีนามว่า “พระเจ้าอโศกราช” เสวยราชย์ในเมืองปาฏลีบุตรเป็นผู้เดชะนภาพแผ่ไปในชมพูทวีปจะมาแบ่งพระเกสาธาตุของพระพุทธองค์มาประดิษฐานก่อเป็นมหาเจดีย์ 5 หลัง ให้เป็นที่บรรจุพระเกสาธาตุทั้ง 5 องค์ ไว้ให้เทวดาและมนุษย์ทั้งหลายได้สักการบูชาตลอดจนถึงพระอินทร์ พระพรหม ครุฑ นาค ยักษ์ คนธรรพ์และไอศวรรทั้งหลายจักเป็นที่กำหนดหมายยังอายุแห่งพระพุทธศาสนา 5,000 พรรษา เจดีย์ทั้ง 5 หลังนี้แบ่งไว้ดังนี้ เจดีย์หลังที่ 1 เป็นบูรพนิมิตแห่งพระพุทธศาสนาพันปีที่ 1 หลังที่ 2 เป็นอายุแห่งพระพุทธศาสนาพันปีที่ 2 หลังที่ 3 เป็นพันวัสสาที่ 3 หลังที่ 4 เป็นพันวัสสาที่ 4 หลังที่ 5 เป็นอายุแห่งพระพุทธศาสนาพันปีที่ 5 เมื่ออายุพระพุทธศาสนาล่วงเลยไปได้ 1,000 พรรษาบริบูรณ์ เจดีย์หลังที่ 1 ก็จะจมลงไปในวังน้ำเย็นซึ่งที่อยู่ของพญานาค ในเมื่ออายุพระพุทธศาสนาล่วงเลยไปได้ 2,000 พรรษา ก็จะจมลงไปในน้ำ ในเมื่ออายุพระพุทธศาสนาล่วงไปได้ 3,000 ปี บริบูรณ์ เจดีย์หลังที่ 3 ก็จะจมลงไปในเมื่ออายุพระพุทธศาสนาได้ 4,000 พรรษา เจดีย์หลังที่ 4 ก็จะจมลงไปในเมื่อพระพุทธเจ้าศาสนาครบ 5,000 พรรษาบริบูรณ์ เจดีย์หลังที่ 5 ก็จะจมลงไป

3. คติธรรมที่ปรากฏในคัมภีร์เกสา 5 เส้น ฉบับวัดร่องพอง ตำบลร่องพอง อำเภอเมืองแพร่ จังหวัดแพร่ ทำให้ทราบว่า

(1) ตจปญจกรรมฐาน หมายถึงการพิจารณาถึงร่างกายที่ประกอบไปด้วยผม ขน เล็บ ฟัน และหนัง เป นของปฏิภูลไมนาหลงไหล ไมนายึดถือควรเจริญสมถกรรมฐานที่ นำไปสู่วิปสสนากรรมฐาน เพราะกรรมฐานเป นอุบายที่จะละความยึดมั่นถือมั่นในร่างกายลงได้

(2) การสร้างพระธาตุหรือเจดีย์ 4 การสร้างเจดีย์ในอดีตนอกจากเพื่อใช้ที่บูชาและเป็นที่บรรจุศาสนวัตถุที่สำคัญและเป็นเครื่องระลึก ถึงพระบรมศาสดาแล้ว เพื่อส่งเสริมการศึกษาปฏิบัติธรรมด้วย การบูชาพระเจดีย์ก็ต้องทำตามอย่างของคนในอดีต คือ ทำทั้งอามิสบูชาและปฏิบัติบูชาจึงจะสามารถอ้าง สืบต่อพระพุทธศาสนาไว้ได้อย่างสมบูรณ์

(3) หลักศรัทธา 4 เป็นหลักธรรมที่สำคัญประการหนึ่ง เพราะถ้าหากบุคคลใดมีศรัทธาอันประกอบไปด้วยปัญญา มีเหตุมีผล ก็อาจสามารถที่จะทำให้บุคคลนั้น ประพฤติปฏิบัติในสิ่งที่ถูกต้อง มีความเข้าใจและการยอมรับ นับถือ เชื่อมมั่นในสิ่งหนึ่งสิ่งใดโดยไม่ต้องมีเหตุผลใดมาสนับสนุนหรือพิสูจน์ ทั้งนี้บางอย่างอาจมีหลักฐานอย่างเพียงพอที่จะพิสูจน์ได้ หรืออาจจะไม่มีหลักฐานที่จะนำมาใช้พิสูจน์ให้เห็นจริงเกี่ยวกับสิ่งนั้นก็

(4) การสร้างบารมีของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า บารมีถือเป็นกระบวนการในการสร้างสมคุณงามความดีในระดับต่าง ๆ ให้เกิดขึ้นเพื่อเป็นบันไดสำหรับให้ทุกคนก้าวขึ้นไปสู่จุดสูงสุดของชีวิต นับตั้งแต่ทานบารมี เป็นต้นไปจนถึงอุpekขาปรมัตถบารมี ซึ่งเป็นแนวทาง หรือเป็นเส้นทางที่จะนำไปสู่บุคคลได้สั่งสมบารมีให้มีจิตใจที่สูงส่ง เปรียบไปด้วยบุญกุศลอันจะนำตนไปสู่พระนิพพานได้ในที่สุด

(5) บุญกิริยาวัตถุ 3 การศึกษา เป็นการสั่งสมบุญด้วยการให้ (ทานมัย) คือ การให้ของแก่คนที่ควรให้ การสั่งสอนให้รู้จักบาปบุญ เป็นการทำนุบำรุงพุทธศาสนา เป็นการชำระล้างจิตใจ ทำให้สังคมเป็นสุข การทำด้วยการรักษาศีล (ศีลมัย) คือ การรักษาศีลเป็นความประพฤติที่ตึงตามทำให้อยู่ร่วมกันเป็นสังคมได้อย่างสงบสุข ส่งผลให้เกิดสันติสุขทั้งตนเองและสังคม ทำให้เป็นต้นน้ำต้นบ่อในหมู่สังคมด้วย การทำบุญด้วยการภาวนา (ภาวนามัย) คือ การฝึกจิตใจให้สงบ ไม่คิดฟุ้งซ่าน ทำให้เกิดปัญญาตามมา มองเห็นถึงสถานการณ์ความเป็นจริง สามารถรับมือได้กับทุกเหตุการณ์ เป็นตัวช่วยส่งเสริมสุขภาพจิต ส่งผลถึงการทำงานที่ดีขึ้น และนำไปสู่เสรีภาพที่แท้จริง

(6) ทศพิธราชธรรม 10 การนำองค์ความรู้ตามหลักทศพิธราชธรรม 10 ประการ มาประยุกต์ใช้กับการปกครองของไทยในปัจจุบันและน้อมนำพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพล อดุลยเดช บรมนาถบพิตร หลักความเข้าใจ เข้าถึง พัฒนา มาวิเคราะห์บริบทของการปกครองของไทยในปัจจุบัน จึงเกิดแนวทางในการนำหลักทศพิธราชธรรมมาประยุกต์ใช้ในการปกครอง ได้แก่ 1. ความเข้าใจ โดยพื้นฐานแห่งความเข้าใจผู้ปกครองต้องมีศีล เป็นผู้ปกครองที่คงไว้ความตึงาม จริยาวัตร ในการบริหารจัดการหรือการปกครองผู้ใต้บังคับบัญชา 2. ความเข้าถึง ทราบถึงความต้องการผู้ใต้บังคับบัญชาหรือทราบถึงเป้าหมายของงานนั้น ๆ โดยพื้นฐานแห่งความเข้าถึงนี้ผู้ปกครองต้องเป็นที่เคารพนับถือและสร้างความร่วมมือร่วมใจในการปฏิบัติงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ และ 3. การพัฒนา การส่งเสริม สนับสนุน สร้างสมรรถนะในการบริหารจัดการหรือการปกครอง เพื่อสร้างความเจริญก้าวหน้าสร้างผลสัมฤทธิ์และสร้างความสุขให้แก่คน ชุมชนและสังคม

อภิปรายผล

คติธรรมที่ปรากฏในคัมภีร์เกสา 5 เส้น ฉบับวัดร่องพอง ตำบลร่องพอง อำเภอเมืองแพร่ จังหวัดแพร่ ได้แก่ 1. เรื่อง ตจปัญกฎกรรมฐาน ได้พูดถึงในเรื่อง เกสา โลมา นขา ทันตา ตโจ ซึ่งให้พิจารณาอยู่เนืองๆว่า ร่างกายมีความสลายเป็นธรรมดาของสังขารร่างกายมนุษย์เมื่อถึงเวลา 2. การสร้างเจดีย์เพื่อเป็นสถานที่บรรจุเกสา ซึ่งเป็นความศรัทธาของพยานาคที่ได้ปกป้องรักษาพระพุทธเจ้าและมีความเชื่อในเรื่องการบำเพ็ญบารมีของพระพุทธเจ้าให้สำเร็จมรรคผลนิพพานและการประกาศพระพุทธศาสนาเพื่อสร้างหลักศรัทธาความเชื่อมั่นของพระอริยบุคคลและความเชื่อในหลักการปฏิบัติก้าวไปข้างหน้าให้เห็นความเจริญและให้มีความเจริญรุ่งเรืองสืบไป 3. การสร้างศรัทธาและความเชื่อ คือความเชื่อมั่นของพระพุทธเจ้าอันบำเพ็ญสั่งสมบารมี

หรือให้เชื่อในอริยบุคคลที่เข้าถึงการบรรลุธรรมเป็นที่ประจักษ์เชื่อมั่นในความหนักแน่นสนิทแน่วได้ปฏิบัติก้าวไปข้างหน้าในการเห็นจริงและมีความเชื่อความเข้าใจการยอมรับนับถือ เชื่อมั่นในสิ่งหนึ่งสิ่งใดโดยไม่ต้องมีเหตุผลใดมาสนับสนุนสามพิสุจน์ได้ 4. การสร้างบารมีของพระพุทธเจ้าซึ่งบารมีที่พระองค์ได้ทรงสร้างนั้นมีอยู่ 3 ชั้น เรียกว่า บารมี อุปบารมี และปรมัตถบารมีให้เกิดขึ้นเพื่อเป็นบันไดบารมี ซึ่งเป็นแนวทาง หรือเป็นเส้นทางจะนำไปสู่บุคคลได้สั่งสมบารมีให้มีจิตใจที่สูงส่งเปรียบด้วยบุญกุศล 5. บุญกิริยาวัตถุ 3 ผู้คนในสมัยพระพุทธกาลเป็นผู้ที่มีการให้ทานรักษาศีลและเจริญวิปัสสนากรรมฐานอยู่เป็นประจำและเพื่อให้ผู้คนที่ช่วยเหลือกันและเพื่อมุ่งเน้นถึงการสร้างบารมี 6. ทศปิราชธรรม 10 คือ ธรรมของพระพุทธเจ้าทรงได้บำเพ็ญเพียรในยุคที่พระองค์เป็นพระมหากษัตริย์ท่านได้ให้ทาน ดังนั้นการนำองค์ความรู้มาประยุกต์ใช้กับการปกครองในปัจจุบันนำมาวิเคราะห์บริบทคือความเข้าใจ ความเข้าถึง และการพัฒนา นี่คือหัวใจหลักของทศปิราชธรรม 10 ซึ่งมีความสอดคล้องกับงานวิจัยเรื่อง “การตรวจชำระและศึกษาหลักธรรมในคัมภีร์สืบชาติดาบัพพระครูประโชติสิริวัฒน์” ผลการวิจัยพบว่า หลักธรรมที่ปรากฏในคัมภีร์สืบชาติดาบัพพระครูประโชติสิริวัฒน์ 6 ที่ว่าด้วยการเคารพนับถือพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ ในศีล ในความไม่ประมาท และมีใจเอื้อเฟื้อต่อเพื่อนมนุษย์ หลักโพฆงค์ 7 มี สติ ธรรมวิจยะ วิริยะ ปิติ ปัสสัทธิ สมาธิ และอุเบกขา หลักการสร้างบารมีของพระโพธิสัตว์ หรือเรียกว่า บารมี 30 ทัด มีทานบารมี สีลบารมี เนชัมบารมี ปัญญาบารมี วิริยบารมี ชันติบารมี สัจจะบารมี อธิฐานบารมี เมตตาบารมี และอุเบกขาบารมี โดยแบ่งระดับของบารมีออกเป็น 3 ระดับ คือ ระดับต้น เรียกว่าบารมี ระดับกลาง เรียกว่า อุปบารมี และระดับสูง เรียกว่า ปรมัตถบารมี และหลักเมตตาภาวนา 3 ที่กล่าวถึงการแผ่เมตตาแบบเจาะจง การแผ่เมตตาแบบไม่เจาะจง และการแผ่เมตตาไปในทิศทั้ง 10 (พระมหาณัฐพล พลธิโก (กาศสนุก), 2564)

ข้อเสนอแนะจากการวิจัย

1. ข้อเสนอแนะทั่วไป

- 1) คณะพระภิกษุ-สามเณรตลอดจนพุทธศาสนิกชนควรศึกษาองค์ความรู้ที่เป็นคติธรรม ภูมิปัญญาที่ปรากฏในคัมภีร์โบลานล้านนา
- 2) ภาครัฐและเอกชนควรสนับสนุน การปริวรรต การแปลคัมภีร์โบลานล้านนามากขึ้น
- 3) เจ้าคณะผู้ปกครองควรให้การสนับสนุนเกี่ยวกับการเรียนรู้ศึกษาคัมภีร์โบลานเพิ่มมากขึ้น
- 4) ควรตีพิมพ์ และการปริวรรตคัมภีร์โบลานล้านนา เพิ่มมากขึ้นและเผยแพร่องค์ความรู้สู่พุทธศาสนิกชนต่อไป

2. ข้อเสนอแนะเพื่อทำการวิจัยครั้งต่อไป

- 1) ให้มีการส่งเสริมการเรียนการสอนภาษาล้านนาเพื่อศึกษาหาความรู้ในคัมภีร์โบลานล้านนาให้มีความภาคภูมิใจในภูมิปัญญาของท้องถิ่น
- 2) ควรปริวรรตและคดัดธรรมองค์ความรู้ของแต่ละคัมภีร์ที่มีความสำคัญเพื่อให้เป็นองค์ความรู้อันทรงคุณค่าทางพระพุทธศาสนา เพื่อการศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่น
- 3) ส่งเสริมกิจกรรมทางวัฒนธรรมที่ยกย่องเชิดชูทางด้านภาษาล้านนา
- 4) วัดเป็นผู้ดูแลรักษาคัมภีร์โบลานเจ้าอาวาสควรส่งเสริมให้พระภิกษุ – สามเณรได้นำคัมภีร์โบลานมาศึกษา เพื่อเป็นการสืบทอดอนุรักษ์การใช้คัมภีร์โบลานล้านนา

เอกสารอ้างอิง

- กฤษณพร สวนแสง. (2557). *อักษรขอม/ไบลาน/การศึกษาเปรียบเทียบ*. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยศิลปากร 2557.
- พระมหาณัฐพล พลาลีโก (กาศสนุก). (2564). การตรวจชำระและศึกษาหลักธรรมในคัมภีร์สี่ขาทา ฉบับพระครูประโชติสิริวัฒน์. *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร์มหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา*. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2564.
- พระมหาหัส ฐิตสารโร และคณะ. (2556). คัมภีร์ไบลาน การสืบค้น การอนุรักษ์การถ่ายทอดภูมิปัญญา อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม. *รายงานการวิจัย*. ศิลปวัฒนธรรมและกิจการพิเศษ: มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, 2556.
- พระมหาสิทธิชัย ชยสิทธิ. (2563). การศึกษาวิเคราะห์คัมภีร์สี่ขารูปเทศของพระพุทธศาสนาในล้านนา. *ดุขฎีนิพนธ์พุทธศาสตร์ดุขฎีบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา*. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2560.
- พระมหาสิทธิชัย ชยสิทธิ. (2563). *ตำนานพระธาตุตะไค้เจ้า (เก้สา 8 เส้น) ฉบับไบลาน วัดร่องฟอง*. แพร่: ไทยอุตสาหะการพิมพ์, 2563.
- สถาบันอนุรักษ์คัมภีร์ไบลาน วัดสูงเม่น. (2559). *เมืองคัมภีร์ธัมมโบลาน มรดกธัมม มรดกโลก วัดสูงเม่น*. แพร่: ไทยอุตสาหะการพิมพ์, 2559.
- สมชาย ลำดวน. (2564). *วัฒนธรรมไบลาน*. มหาสารคาม: มหาวิทยาลัยสารคาม, 2564.
- สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดแพร่. (2559). *การอนุรักษ์คัมภีร์ไบลาน*. แพร่: ไทยอุตสาหะการพิมพ์, 2559.
- สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. (2560). *คัมภีร์ไบลานฉบับหลวงในสมัยรัตนโกสินทร์*. กรุงเทพมหานคร: สำนักหอสมุดแห่งชาติ, 2560.